

<https://doi.org/10.21301/eap.v19i4.10>

Ivana Spasić

*Odeljenje za sociologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

ispasic@f.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-4645-1160>

Sociologija i književnost: beleške o jednoj ambivalentnoj srodnosti^{*1}

Apstrakt: Polazeći od šireg okvira samorazumevanja sociologije kao nauke, u radu se razmatra pitanje bliskosti sociologije s književnošću, onako kako se ono manifestuje u disciplinarnim praksama i samorefleksiji, od nastanka discipline do danas. Prepoznaju se četiri osnovna načina na koje se ta veza uspostavlja: 1) preko predmeta: i književnost i sociologija bave se sudbinom čoveka u društvenim okolnostima; 2) preko društvene lokacije i društvene uloge: obe su intelektualne prakse koje se odvijaju u povlašćenim odeljcima društvenog prostora i nose posebnu društvenu odgovornost; 3) kroz kategoriju „pisanja“: i sociološki proizvodi imaju formu teksta i karakter (ko)autorskog dela; 4) preko kognitivne strukture: i sociologija i književnost teže da prođu kroz površinski sloj svakodnevnih banalnosti kako bi doprle do dubljih uvida. Svaki od ovih oblika se kratko kritički predstavlja i izvlače se njegove implikacije po metateorijsko i metametodološko pozicioniranje sociologije. U zaključku se obrazlaže stanovište da je sociologiji, kao nauci smeštenoj između književne i prirodnonaučne kulture, potrebno da u većoj meri osvesti svoju višeslojnu bliskost s književnošću i da joj dosledno promišljanje ove veze može pomoći da se revitalizuje.

Ključne reči: sociologija kao nauka, sociologija književnosti, narativ, interpretacija, disciplinarna samorefleksija

Uvod

Odnos između sociologije i književnosti najčešće se, bezmalo po automatizmu, razmatra u kategorijama „sociologije književnosti“, te specijalizovane po-

* Rad je nastao na osnovu istraživanja koje finansijski podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03–66/2024–03/ 200163).

¹ Prva verzija ovoga rada izložena je na skupu „Antropologija književnosti, umetnosti i medija“, održanom na Filozofskom fakultetu u Beogradu 22. i 23.12.2023. godine u organizaciji Odeljenja za etnologiju i antropologiju. Najtoplije zahvaljujem Milici Resanović i anonimnim recenzentima na dragocenim sugestijama.

doblasti u okviru sociologije koja je posvećena istraživanju različitih društvenih aspekata stvaranja, distribuiranja i recepcije književnih dela. Ova je i sama prošla kroz znatnu evoluciju: iako se začinje još pre dvestotinak godina, u varijantama istorije književnosti koje ozbiljnije obraćaju pažnju na društvene uslove i efekte književnosti, poput onih iz pera Ipolita Tena (Taine) ili Madam de Stal (de Staël), sociologija književnosti u strožem smislu, u sklopu šire oblasti sociologije umetnosti, etablirala se tek u drugoj polovini 20. veka. Ako sledimo najsvježiji pregled stanja tog polja (Sapiro 2023; Resanović 2023, 8–14), mogu se izdvojiti tri ugla sociološkog pristupanja književnosti kao istraživačkoj temi: to su proučavanje društvenih uslova proizvodnje književnih dela, sociologija samih dela i sociologija recepcije, odnosno čitanja i čitalaca. Uopšteno uzev, osnovna stanovišta zauzimana u okviru sociologije književnosti određena su manjim ili većim naglaskom na društvenom determinizmu pri književnom stvaranju. Ortodoksniji marksizam je bio sklon relativno gruboj formi teorije odraza, koja u književnom delu pronalazi direktan, neposredovan otisak klasnih odnosa i klasne strukture društva. Đerđ Lukač (Lukács) udara temelje znatno suptilnijem pristupu, koji mnogo više uvažava specifičnost književnosti. Na to se dalje nadovezuje Lisjen Goldman, čiji se „genetički strukturalizam”, umesto na sadržaj književnih dela, usmerava na strukturalna poklapanja između književnih (posebno romanesknih) i društvenih (ekonomskih, socijalnih) obrazaca tvrdeći da „kolektivna priroda književnog stvaranja proizlazi iz činjenice da su *strukture* sveta u književnom delu homologne mentalnim *strukturama* izvesnih društvenih grupa ili stoje sa njima u odnosu koji se da razumeti” (Goldmann 1967, 222).

Zahvaljujući Goldmanu i još jednom Francuzu, Roberu Eskarpiju (Escarpit 1970), sociologija književnosti se definitivno konstituise krajem 1950-ih i u prvoj polovini 1960-ih godina. Tome uskoro daju svoj doprinos i britanske studije kulture, posebno kroz radove Ričarda Hogarta (Hoggart) i Rejmonda Vilijamsa (Williams). U Nemačkoj najistaknutije mesto ima Hauzerova marksistički intonirana socijalna istorija umetnosti (Hauser 1986)². Tokom poslednjih tridesetak godina najuticajnija je Burdijeova teorija polja, koja društveni determinizam operacionalizuje na sasvim nov način (Bourdieu 2003; Birešev 2007). Burdijeovi kritički učenici zatim unose različite inovacije, među kojima se izdvajaju Lairova istraživanja društvene proizvodnje pisaca i *dêlā* (Lahire 2006; Lahire 2010), a razrada i modifikacija teorije polja, opštije posmatrano, rezultiraju verovatno najživljom istraživačkom produkcijom u okviru sociologije književnosti danas (Sapiro 2003; Sapiro 2008; Casanova 2007). Druga najzastupljenija paradigma, pogotovo u angloameričkom akademskom području, jeste Bekerova (Becker 2008) interakcionistički utemeljena koncepcija „književnog sveta” kao jednog od umetničkih univerzuma. Najzad, tu su i najnoviji, listom antideterministički i eksplicitno ne-normativni pristupi, poput konstrukcionizma Natali

² O toj i drugim strujama u ranijoj sociologiji književnosti (Petrović 1990).

Ajnik (Heinich 2000; Heinich 2023), predloga da se sociologija književnosti rekonstituiše na pragmatičkim osnovama (Dromi and Illouz 2010) ili kulturalistički utemeljenog amalgamiranja sociologije i književnosti (Váňa 2020).

U ovom tekstu, međutim, odnosu sociologije i književnosti prići će se iz drugačijeg ugla i s drugačijom svrhom. Iako sociologija književnosti predstavlja neizbežan referentni okvir koji ostaje u pozadini, književnost neće figurirati kao objekt „o” kojem sociologija govori; umesto toga, namera je pozabaviti se sličnostima između književnosti i sociologije – dodirnim tačkama, ili paralelama, koje se između ovih dveju vrsta čovekove stvaralačke prakse mogu prepoznati. Drugim rečima, zanimaće me pokušaji da se „sociologija čita kao književnost, a književnost kao sociologija” (Harrington 2002, 61). Pri tome, područje u kojem za tim pokušajima tragam biće u prvom redu sociologija i njen disciplinarni diskurs, dok će bogata tradicija promišljanja odnosa književnosti i društva u okviru književne teorije najvećim delom biti ostavljena po strani. To nije zato što se ova potonja smatra manje značajnom, već zato što je ovaj rad pre svega zamišljen kao doprinos sociološkoj samorefleksiji i još jedno podsećanje na njenu kompleksnu, ambivalentnu prirodu. Cilj je da se veza između sociologije i književnosti – za koju će se tvrditi da je u sociološkom mejnstrimu i dalje potisnuta i nedovoljno prepoznata – analitički razloži na svoje pojavne forme, kako bi se na tom osnovu propitalo savremeno (samo)razumevanje sociologije i njenog mesta među drugim disciplinama koje se bave čovekom i svetom, a posebno težnje da se ona uspostavi kao homogena, monoparadigmatska nauka.

Tačke spoja

Pre četrdesetak godina nemački sociolog Volf Lepenis je u svojoj knjizi *Tri kulture* (Lepenis 1992) nazvao sociologiju „trećom kulturom”, smeštenom između one književne i one prirodnonaučne. Iako je bilo pokušaja da se ta dvosmislena pozicija sociologije na neki način razreši – i to najčešće promovisanjem jednog pozitivističkog, scijentističkog viđenja sociologije kao „prave” nauke, koja sa humanističkom tradicijom nema nikakve veze – Lepenis smatra da to nije moguće, pa ni poželjno. Jer, lišena svoje dvogube prirode i posredničke uloge, sociologija više ne bi bila ono što jeste. Drugim rečima, to je određujuća karakteristika sociologije, a ne tek jedno od njenih svojstava. Uzgred, sasvim slična ideja, iskazana drugačijim rečnikom, može se naći kod Endrua Ebota (Abbott 2000), koji tvrdi da sociologija ima fraktalnu strukturu utoliko što se njena temeljna binarna opozicija, između „naracije” i „pozitivizma” – što su skraćene oznake za skupove sistematski suprotstavljenih teorijskih i metodoloških opredeljenja (tumačenje, subjektivno, razumevanje, kvalitativno vs. merenje, objektivnost, objašnjenje, kvantitativno) – reprodukuje na različitim

nivoima sociološke teorije i naučne prakse. Ovde se, dakle, polaritet smešta unutar, a ne izvan discipline kao kod Lepenisa, ali osnovna ideja da dvojstvo postoji i da ga je nemoguće prevazići jeste zajednička.

U ovom radu govorim o samo jednoj strani tog trougla, naime o bliskosti sociologije s književnošću. Kako bi se uneo red u mnoštvo aspekata i formi u kojima je ta srodnost do sada bivala tematizovana – da ponovim, pre svega u okviru same sociologije – može nam poslužiti jedna preliminarna tipologija formulisana na osnovu sistematske analize eksplicitnih, ali i implicitnih pozicija sadržanih u teorijskim i metodološkim refleksijama o prirodi i zadacima sociologije, te u evoluciji kroz koju je poimanje književnosti prošlo u okviru sociologije književnosti kao specijalizovane oblasti. Tipologija ne pretenduje na iscrpnost i njena prvenstvena svrha je orijentaciona. U skladu s njom, između sociologije i književnosti veze se mogu uspostaviti preko sledećih dimenzija: 1) predmeta, 2) društvene lociranosti, 3) tekstualnosti, 4) sazajnog stava. Svaka od ovih tačaka biće nadalje detaljnije razložena.

*Sociologija i književnost govore
o istim stvarima, na različite načine*

Prema ovoj tezi, književnost i sociologija se bave u osnovi istim predmetom – sudbinom čoveka, u datom društvenom okruženju. Najšire uzev, njihov zajednički predmet je „čovek, ono ljudsko”, to jest način na koji ljudi, sa svojim motivima, željama i stavovima, „postupaju, razmišljaju i osećaju” (Longo 2015, 71, koji ovde citira Roberta Redfilda). Uže govoreći, to poklapanje je najdirektnije i najvidljivije u žanru romana, pogotovo realističkog romana koji, poput sociologije, piše o ljudima u „raljama” društvenih okolnosti, o ostvarenju ili ometanju njihovih namera i ambicija, o tome kako ih okolina i uslovi podstiču i pomažu ili, češće, osujećuju i upropašćuju. Kako je to formulisao Goldman (Goldman 1962, 91), roman je uvek „istorija jednog traženja ili jedne nade, koja nužno propada” oličene u individualnoj biografiji, a budući da neizostavno opisuje i sredinu u kojoj se to traženje odvija, ujedno je i društvena hronika.

Ako se vratimo na Lepenisovo tumačenje, deo odgovora na pitanje zašto sociologija ima trajno „bipolarnu” strukturu možemo potražiti u uslovima u kojima je nastala. Naime, u vreme kada se javljaju prvi sistematski pokušaji promišljanja društva, koji neposredno prethode konstituisanju sociologije kao punopravne discipline, a to je prelaz iz 18. u 19. vek, književna kultura ima neosporan primat i predstavlja sinonim za intelektualni rad. Još uvek je na snazi stari poredak znanja, u kojem „književnost” i „nauka” nisu razdvojeni već pripadaju jedinstvenom polju učenosti. Međutim, razvojni putevi dva tipa kulture ubrzo se razdvajaju (Snou 1971). Prirodna nauka svojim krupnim dostignućima zadobija legitimnost i postaje model naučnog znanja, kojem je zadatak da

saznaje i objašnjava prirodu; književnost, na drugoj strani, ostaje zadužena za „ljudske stvari”, stvari duha, srca, vere, morala i lepote. U tim uslovima, prve sociološke refleksije smesta ulaze u konkurenciju s tom vrstom bavljenja čovekom i zajednicom, te se književnost i sociologija tokom 19. veka nadmeću ko će biti „orijentir za modernu civilizaciju, vodič za življenje primeren industrijskom društvu” (Lepenies 1992, 1). To nadmetanje, opet, nagoni sociologiju da svoje opravdanje potraži na suprotnoj strani, u približavanju prirodnoj nauci. Ona se distancira od književnih oblika promišljanja ljudskih stvari i svojom analitičnošću, jasnoćom pojmova, sistematičnošću, empirijskim metodima, jezikom i stilom nastoji da dokaže da je od ovih dovoljno drugačija da bi zaslužila da joj se prizna status zasebne intelektualne delatnosti.

U tome ona nije odmah uspešna, i mnogi uticajni mislioci tog vremena u diskusijama oko relativnih prednosti sociologije i književnosti, koje se vode u zemljama gde se sociologija početno formira (Francuskoj i Nemačkoj pre svega), i dalje su na strani književnosti. Po njima, sociologija je nepotrebna, izmišljena nauka, koja mehanički prenosi moduse saznanja i metode istraživanja iz domena prirode u domen kulture, gde im nije mesto. Kada je reč o spoznavanju „istine” o čoveku, književnost ostaje superiorna.³ Dok se sociologija borila za svoje pravo postojanja, književnost se već uveliko bavila društvenim procesima koji su bili u toku. Dela najznačajnijih pisaca tog veka puna su „sociološkog” sadržaja: Stendal (Stendhal) ili Džejn Ostin (Austen) kroz sudbine svojih junaka iznutra osvetljavaju dinamiku jednog društva koje je na pragu procesa modernizacije, a pisci razvijenog realizma pišu o siromaštvu i socijalnoj prikraćenosti, klasnim i statusnim hijerarhijama, žudnji za društvenim usponom, iskorenjivanju iz seoske sredine, urbanoj bedi, promenama u porodici i odnosima autoriteta – društvenim lomovima koji stižu s industrijalizacijom, urbanizacijom i detradicionalizacijom, onako kako se one odražavaju na živote miliona običnih ljudi. To nalazimo kod Dikensa (Dickens), Tolstoja, Prusta (Proust), Vortona (Wharton), a Zola za svoje romane kaže da su „praktična sociologija” (Lepenies 1992, 7). Sociološki momenti su ipak najvidljiviji kod Balzaka, tog svojevrsnog „doktora društvenih nauka”, kako je sebe nazivao (Lepenies 1992, 4), koji u svojoj *Ljudskoj komediji* (naslov je isprva trebalo da glasi *Socijalne studije*) piše o jednom društvu u neprekidnom previranju i traga za njegovom „generativnom idejom”, pokretačkim principom, koje ujedno daje i ključ za razumevanje celine. U izvesnom smislu, stoga, Balzak deli istu ambiciju sa svojim intelektualnim savremenikima, poput Konta (Comte) i Sen-Simona (Saint-Simon), koji isto to pokušavaju u nauci (Pasco 2016, 19–21).

³ To je uverenje prema kojem „sociologiju odlikuje hladna racionalnost, koja nastoji da pronikne u strukture i zakone kretanja modernog industrijskog društva pomoću merenja i proračuna, a time jedino služi da čoveka još potpunije otuđi od njega samog i od sveta koji ga okružuje; na suprotnoj strani je književnost, čija intuicija vidi dalje i čijoj sposobnosti da se obrati čovekovom srcu treba dati prednost” (Lepenies 1992, 13).

Jedan primer za to kako bi se slika društva u prozi tog perioda mogla rekonstruisati daje nam Pjer Burdije svojim čitanjem Gistava Flobera (Flaubert), još jednog pisca koji je sebe video kao neku vrstu sociologa. Naime, u svoju studiju o književnom polju, *Pravila umetnosti*, Burdije uključuje i svojevrsnu topološko-sociološku analizu pod naslovom „Pariz *Sentimentalnog vaspitanja*” (Burdije 2003, 67–71).⁴ Tu je, između ostalog, mapa Pariza koja prikazuje prostorne i ujedno društvene lokacije junaka ovog Floberovog romana i njihovu promenu tokom odvijanja radnje. Klasno-statusno kretanje (uspinjanje ili silazak niz društvenu lestvicu) likova praćeno je njihovom prostornom selidbom iz jednog dela grada u drugi, koji nisu samo geografske odrednice već nose i jasna socijalna obeležja kao rezultat prostorne raspodele različitih kapitala svojih žitelja: kvart starog plemstva (sa koncentracijom simboličkog kapitala) razlikuje se od onog nove buržoazije (ekonomski kapital), ovaj opet od kvarta umetničke boemije (kulturni kapital) ili sirotinjskog kvarta (bez kapitala). Ovde se, dakle, dijalog između sociologije i književnosti vodi u jednoj vrsti kruga: književno delo najpre u sebi, upotrebom književnih sredstava, kodira sociološki sadržaj oslikavajući odnose moći, društveni uspon i pad, poveznice socijalnog kapitala koje spajaju pojedince i porodice, kao i društvenu organizaciju urbanog prostora s obzirom na odnose dominacije; a potom sociolog, upotrebom socioloških sredstava, izvlači tu dubinsku strukturu na svetlo dana.⁵

Ideju vizuelizacije, kroz geometrizaciju književnog prostora⁶ – upotrebu mapa kao analitičkog sredstva, koje „secira tekst na neobičan način i tako iznosi na videlo odnose koji bi inače ostali skriveni” (Moretti 1998, 3) – dalje umnogome razvija Franko Moreti, što postaje i jedna od najprepoznatljivijih značajki njegovog pristupa. On to čini najpre u *Atlasu svetske književnosti* (Moretti 1998), tom pleadoaju za jednu „geografiju književnosti”, a potom u delu *Grafi-*

⁴ Iako su *Pravila umetnosti* objavljena 1992, ova analiza datira iz 1973. (Bourdieu 2003, 67, fusnota 1).

⁵ Kada je o Burdijeu reč, možemo pomenuti i jednu interesantnu razmenu koju je on 1999. godine imao s nemačkim piscem Ginterom Grasom, upravo na temu paralela između književnosti i sociologije (Grass and Bourdieu 2002). Gras u tom razgovoru, između ostalog, kaže: „Nama dvojici jedno je zajedničko: mi pričamo priče odozdo. Mi ne govorimo preko glava ljudi ili iz pozicije pobednika; ... mi smo na strani gubitnika, onih isključenih, onih na margini društva”. Burdije pak govori o svojoj studiji *Beda sveta* (Bourdieu et al. 1993), sačinjenoj od desetina intervjua s običnim ljudima, žrtvama neoliberalne transformacije društva, i navodi da su njihove priče bile toliko snažne, toliko literarne da su istraživači morali da ulože poseban napor da studija koju će na osnovu toga napisati *ne bude* književno delo.

⁶ Možemo, uzgred, zapaziti da se književno kodiranje prostora javlja kao značajno za sociologiju i u konkretnom vidu literarizacije urbaniteta: i Hauard Beker (Becker 2007) i Bruno Latur (Latour 2006), recimo, upućuju na *Nevidljive gradove* Itala Kalvina (Calvino) kao jedinstven izvor njihovog sociološkog bavljenja fenomenom grada.

koni, mape, stabla, gde obrazlaže heurističku korisnost prenošenja geografskih tehnika u istoriju književnosti. Ono što iz toga proizlazi je manje „mapa” a više „dijagram”, u smislu „dijagrama sila” (Moretti 2005, 54–56), a ta nova logika, po Moretiju, utemeljuje jednu drugačiju sociologiju književnosti no što je dotad bila uobičajena.⁷

Sve što je dosad rečeno zapravo se odnosi – kao što je i naznačeno – na roman kao zaseban književni žanr. Time se, međutim, ne iscrpljuje pitanje sadržinskih preklapanja između sociologije i književnosti, jer ona imaju dublju osnovu i opštiji karakter. Središnji oslonac im je pojam *narativa* (priče, pripovesti). Ako se sociologija shvati, u weberovskom (Weber) duhu, kao interpretativna nauka koja se bavi ljudskim delanjem, a ovo uvek za aktera nosi određeno subjektivno značenje koje naučnik mora da razume i protumači, mesto narativa je očigledno. Drugim rečima, i sociologija i književnost govore o čoveku, a čovek dela, misli i oseća. Suštinski elementi narativa su događaji, uzajamno povezani i prikazani u vremenskom sledu; akteri koji u njima učestvuju, a koji postupaju intencionalno, s određenim motivima, ciljevima i subjektivnim značenjima, pri čemu se njihove voljne radnje prepliću s događajima nad kojima nemaju kontrolu. Ova temeljna struktura nije samo književno sredstvo već, kako podučava Riker (Ricoeur 1973; Ricoeur 1993), fundamentalni ljudski modus saznavanja zajedničke realnosti, „uzdanica naše kulturne gramatike” kojom spajamo „osobe, stvari i koordinate prostora i vremena” u koherentnu celinu (Felski 2016, 115). I u svakodnevnom životu svoje i tuđe delanje, kao i svet oko sebe, uopšte i osmišljavamo prevashodno kroz narative. A za sociologiju, kojoj je zadatak da tu ljudsku/društvenu stvarnost razume i objasni, *homo narrans*, čovek koji priča – o sebi, o drugima, o okruženju – u suštini je izvor svih podataka kojima operiše: „čak i upitnik, kad se bolje pogleda, sadrži narativnu komponentu” (Longo 2105, 133). Na pitanje implikacija narativnosti kao poveznice još ćemo se vratiti.

I književnost i sociologija su u socijalnom smislu elitne prakse i imaju posebnu društvenu ulogu

Ovaj aspekt sličnosti polazi od društvene lociranosti i kaže da i književnost i sociologija, već samim tim što predstavljaju intelektualne delatnosti, pripadaju povlašćenim odeljcima društvenog prostora, a njihovi akteri su socijalno privilegovani. Drugim rečima, one su socijalno selektivne i ograničene, što znači da se ne tiču svih podjednako. To važi i na strani proizvodnje i na strani potrošnje:

---

⁷ „Dedukovati iz *forme* objekta *sile* koje su na nj delovale: to je najelegantnija moguća definicija onoga što bi književna sociologija trebalo da bude” (Moretti 2005, 57). U *Atlasu svetske književnosti*, pozivajući se najpre na Burdijeov „dijagram sila” *Sentimentalnog vaspitanja*, Moretti nastavlja da po istoj matrici analizira druge velike romane 19. veka (Moretti 1998, 110–133).

književnost pišu samo malobrojni pripadnici jednog društva, a ni čitanje nije univerzalna praksa, čak i u društvima s visokom stopom pismenosti. Kod sociologije je to još neuporedivo naglašenije. Uz tvrdnju o socijalnoj selektivnosti često ide i jedna dodatna: da privilegiju prati odsustvo svesti o njoj, odnosno da su intelektualci – grupa kojoj pripadaju i književnici i sociolozi – skloni uverenju da oni sami izmiču društvenim uslovljavanjima, da su slobodne jedinice koje stvaraju svoje duhovne proizvode iz sopstvenog individualnog genija, bez uticaja društvenih okolnosti.

Na činjenicu manjinskog društvenog uporišta može se gledati na dva načina. Po jednom, elitni karakter književnosti je nešto dobro i dostojno čuvanja: književnost, a pogotovo ona dobra, naprosto nije za svakoga; istovremeno, budući da kroz stvaralaštvo sublimira ono najbolje i najplemenitije u čoveku, već samim tim zaslužuje da se njome bavimo. Ovo stanovište je karakteristično za starije, hijerarhijsko-normativno, takozvano humanističko viđenje kulture kao zbira najuzvišenijih dostignuća čovekovog duha, koji je nužno stvar odabranih – viđenje koje biva podvrgnuto razornoj kritici najmanje od pojave britanske škole kulturnih studija šezdesetih godina prošlog veka. Na strani sociologije kao ekvivalent tog stava moglo bi se uzeti pozitivističko uverenje da profesionalni istraživač društva ima superioran uvid u društvenu realnost u poređenju s običnim ljudima koji tu realnost proživljavaju, što podrazumeva izvestan nipođaštavajući odnos prema sazajnim i doživljajnim perspektivama samih aktera.

Drugo moguće vrednovanje je negativno: elitni, socijalno ekskluzivni karakter književnosti/sociologije je nešto rđavo, što treba promeniti, ili makar kritikovati. U smislu istraživačke orijentacije ovo stanovište nas može navesti da verujemo kako književnost uopšte ne treba sociološki izučavati, jer je reč o nečemu frivolnom i nebitnom, što se tiče samo povlašćene manjine i što nam ometa pogled na fundamentalne društvene činjenice i procese, kao što su ekonomska raspodela, odnosi svojine i materijalni uslovi života ogromne većine članova društva; time bismo, štaviše, postali na neki način saučesnici u reprodukciji postojećih odnosa nejednakosti⁸. Obratno, isto nas stanovište može navesti da upravo posebnu pažnju posvetimo formama kulturnog stvaralaštva, uključujući književnost: taj put bira Pjer Burdije, koji kroz svoje pojmove kulturnog kapitala i simboličkog nasilja koristi spregu između materijalnih nejednakosti i hijerarhizacije kulturnih vrednosti kao analitičku odskočnu dasku za bolje razumevanje ukupne strukture odnosa dominacije. Isti autor takođe nudi mogući put izlaženja na kraj i s „problemom elitizma” primenjenim na sociologiju samu: umesto da poreknemo principijelnu društvenu, a stoga i epistemološku razliku između profesionalca i laika – kao što to čine neke ekstremno interpretativne struje u sociološkoj teoriji i kvalitativnoj metodologiji – Burdijeova zamisao „refleksivne sociologije” i „učesničke objektivacije” (Bourdieu 1997; Bourdieu

⁸ O takvim kritikama sociologije književnosti (Sapiro 2023, xi).

2003a) zahteva sistematsko, kontinuirano i beskompromisno promišljanje našeg sopstvenog (privilegovanog) položaja u odnosu na subjekte našeg izučavanja, koje će pratiti sve faze istraživačkog rada i biti ugrađeno u sve njihove ishode.

Uz tezu o društvenoj privilegiji ide još jedan važan dodatni aspekt, a to je pripisivanje posebne društvene odgovornosti. Upravo zato što imaju povlašćen status, tvrdi se, ni sociologija ni književnost ne smeju da budu zagledane u sopstveni pupak i da se bave samo svojim unutrašnjim temama i dilemama; moraju, naprotiv, biti osetljive na društvo koje ih okružuje i dati svoj doprinos tome da ono bude bolje nego što jeste. Na jednoj strani imamo ideju angažovane književnosti, a na drugoj različite koncepcije sociologije kao kritičke nauke, normativno najčešće zasnovane na marksizmu ili feminizmu. Dok se neke od njih, poput većeg dela klasične kritičke teorije u tradiciji Frankfurtske škole, zadržavaju u okvirima intelektualne kritike postojećeg, druge, koje su u novije vreme u ekspanziji, ističu da je neophodno napustiti akademsku kulu od slonovače i ući u dijalog s drugim vrstama publike, i to ne samo da bi ih se podučilo već i da bi se od njih učilo. Smanjivanje jaza između profesionalaca i laika kroz višesmernu i ravnopravnu komunikaciju nadalje podrazumeva umnožavanje žanrova koji se smatraju pogodnim za razmenu značajnih saznanja o društvu, pa se standardnoj naučnoj produkciji pridružuju književna proza i poezija, memoari, drama i druge forme. Za temu ovoga rada zanimljivo je pratiti kako se to zamagljivanje granica pojavljuje i u, recimo, Baravojevoj „javnoj sociologiji” (Burawoy 2005) i u intersekcionalizmu Patriše Hil Kolins (Collins 2019). A zamagljivanje se, napokon, približava totalnom brisanju u nastajućoj viziji „performativne društvene nauke”, koja predstavlja fuziju društvene nauke, humanistike i umetničke prakse (Savić 2021).⁹

I sociologija i književnost su oblici tekstualne produkcije

Ova paralela zasniva se na percepciji sličnosti između socioloških i književnih dela kao oblika stvaralaštva. Tu se polazi od konstatacije da i sociološki proizvodi, a ne samo oni književni kod kojih je to samoočigledno, imaju formu teksta ili „pisanja” (*writing, écriture*) i karakter (ko)autorskog dela, te stoga podležu svim onim pravilima žanrovskog, stilskog i retoričkog uobličavanja koja upravljaju i književnim stvaranjem. Iz toga proizlazi da rad u oblasti

---

⁹ Savić definiše „performativni zaokret” u društvenim naukama kao „višedecenijsko nastojanje mnogih društvenjaka da korištenjem pozorišta, muzike, poezije, proze, literarne fikcije, fotografije, stripa, filma i drugih umjetničkih formi, društvene nauke još više približe humanistici i umjetnosti(ma)”. Polazeći od toga da su umetnost i nauka slične u tome što teže da ispitaju, rasvetle i predstave različite aspekte ljudskog iskustva i društvene realnosti, umetnički alati se počinju koristiti kao elementi bilo realizacije bilo diseminacije društvenonaučnih istraživanja (Savić 2021, 212; 214–215).

sociologije takođe iziskuje izvestan stepen imaginacije i stvaralačkog dara, a ne samo racionalnost i umeće analize podataka. Pošto se predočava u formi teksta – a ne može drugačije, čak i kada su u pitanju studije zasnovane na kvantitativnim metodima – i sociologija podleže zahtevima dobrog pisanja i strategijama uveravanja, te se i sam kvalitet „naučnosti” može shvatiti kao rezultat uspešne primene odgovarajućih retoričkih sredstava.

Dok je povezivanje prve vrste, preko dimenzije sadržaja, vodilo sociologiju i književnost u odnose suprotstavljenosti, ovde se njihova bliskost uzima kao vrlina i kao osnova za legitimisanje, a ne kritiku sociologije. U okviru unutrašnjih diskusija u sociologiji o prirodi same discipline postoji tanka, ali kontinuirana nit koja je vidi kao sasvim blisku književnosti.¹⁰ Najpoznatiji klasični primer daje američki sociolog Robert Nizbet. U svojoj knjizi *Sociologija kao vid umetnosti* Nizbet piše da je „sociologija, bez sumnje, jedna od nauka, ali je isto tako jedna od umetnosti ... i hrani se istom onom vrstom stvaralačke uobrazilje koju nalazimo u muzici, slikarstvu, poeziji, romanu ili drami”. U tome sociologija, doduše, nije usamljena, jer postoji „bazično jedinstvo stvaralačkog čina” iza kojeg „u bilo kojoj nauci, prirodnoj ili društvenoj, stoje jedan vid i intenzitet imaginacije i upotreba intuicije... koji po svom karakteru nisu drugačiji od onoga što smo naučili o stvaralačkom procesu u umetnosti” (Nisbet 1976, 5, 9). Nadalje, Nizbet zapaža da velike teme koje sociologiju okupiraju još od nastanka i bez kojih bi ona bila „drastično drugačiji korpus znanja” – *zajednica, masa, moć, razvoj, progres, konflikt, jednakost, anomija, otuđenje, dezorganizacija* – nisu artikulirane putem standardnog naučnog metoda kakav opisuju metodološki priručnici, već ih je prva otkrila književnost. Konstatujući duboku sličnost u izvorima motivacije i nadahnuća, Nizbet zaključuje: „Sociologija i umetnost su prisno povezane” (Nisbet 1976, 4).

Savremeniju formu istog stanovišta nalazimo kod Džefrija Aleksandera (Jeffrey Alexander), rodonačelnika „strogog programa kulturne sociologije”, jedne dosledno interpretativne vizije opšte sociologije (Alexander 2003). U jednom starijem tekstu, koji je nastao kao deo napora da se zasnuje ta nova varijanta kulturalističke društvene teorije, Aleksander elaborira tezu da je sociologija oblik diskursa, jer i sociolozi pišu i moraju svojim pisanjem uveriti čitaoca u valjanost svojih analiza. Podaci nikad ne „govore sami za sebe”, mi smo ti koji govorimo o njima, smeštajući ih u određeni smisaoni okvir i izveštavajući o njima putem tekstoava; a čim imamo posla s tekstom, ne mogu se izbeći

¹⁰ Na domaćem terenu o jeziku i njegovim značenjima kao sponi između sociologije i književnosti piše npr. Avramović (Avramović 2008, 14–16). O ulozi prevođenja u formiranju i iskrivljavanju konceptualnog aparata sociologije, a s obzirom na jezičko-tekstualnu prirodu discipline, raspravlja Spasić (Spasić 2012). Jedno originalno i nadahnuto čitanje književnosti, konkretno dela srpske međuratne avangarde, kao oblika sociološkog saznanja daje Milenković (Milenković 2013).

određeni stil i određena retorička sredstva. U sociološkoj disciplini ubedljivost nije posledica „istinitosti”, jer to ne postoji samo po sebi, već je retorički efekat zasnovan na svojstvima argumenta kao što su logička doslednost, obuhvatnost cilja, interpretativni uvid, vrednosna relevantnost, lepota i struktura argumenta (Alexander 1999, 294). U diltajevskom (Dilthey) maniru, Aleksander zaključuje da se društvena nauka „ne može naprosto naučiti podražavanjem empirijskih načina rešavanja problema. Budući da je njen predmet život, ona zavisi od naučnikovih sposobnosti da život razume”, te je stvaranje velikih socioloških dela „plod dara” koji je direktno uporediv s darom za stvaranje umetnosti (Alexander 1999, 302).

I u novijim radovima Aleksander i pripadnici njegove u međuvremenu formirane škole kulturne sociologije zagovaraju isto viđenje sociologije, kao pregnuća koje po svojoj prirodi nije sasvim odeljeno od onog književnog. Značajnu inspiraciju za to crpu iz Gercove (Geertz) interpretativne zamisli antropologije. Po njihovom mišljenju, pogrešno je uverenje da sociolozi naprosto posmatraju dati, činjenički svet društvene realnosti; umesto toga, oni ga zapravo „čitaju”, a proizvodi empirijske društvene nauke su svojevrсни „sistemi značenja”. Iskustveni objekti nam ne govore sami sobom već ih spoznajemo na način koji se suštinski ne razlikuje od modusa spoznaje estetskih objekata, s tom razlikom da se u (društvenoj) nauci te spoznaje pretaču u „racionalizovan, apstraktan i rigorozan” diskurs primeren nauci (Reed and Alexander 2009, 30–31). Iznoseći činjenice, sociolozi saopštavaju svoje razumevanje stvari putem naučnih tekstova, u kojima prvobitno posmatračko „čitanje” prerasta u „pisanje”, a sociolog nastoji da uveri svoje kolege i ostale čitaoce u istinitosnu vrednost svojih rezultata. „Govoreći i pišući za određenu publiku, naučnikov tekst nije samo konstativan već i performativan; on predstavlja napor da se stvori, predoči i uobličiti društveni svet u kojem će ... prikupljeni podaci delovati moguće, verovatno, čak i nužno” (Reed and Alexander 2009, 34). Jedan drugi pripadnik Aleksanderovog kruga, Filip Smit (Philip Smith), pozajmljuje oruđa književne teorije da bi ih direktno primenio u sociološkoj analizi. Inkorporirajući Frajevu (Frye) teoriju žanra, prometnutu kroz Vajtovo (Hayden White) čitanje, Smit (Smith 2005) analizira niz konfliktnih situacija u novijoj istoriji i pokazuje da su žanrovi, kao neizbežan element javnog diskursa, aktivan činilac u političkom životu, jer utiču na izbor političkog kursa i tako proizvode realne posledice. Trenutno, tu liniju istraživanja dalje razvijaju pripadnici najmlađe generacije iste škole, kao što su Marcel Knehelman¹¹ i, naročito, Jan Vanja (Váňa 2020; Váňa 2022).

---

¹¹ Knehelman, s jedne strane, analizira pisanje u nauci kao „pričanje naučne priče” (Knöchelmann and Schendzielorz 2022), a, s druge strane, razrađuje hermeneutičko-sociološki pristup književnim delima kao aktivnim činiocima dinamike građanske sfere (Knöchelmann 2024).

U „književnom obrtu”, koji Vanja predlaže, književnost i sociologija će stajati u odnosima ravnopravnosti i „savezništva” (Váňa 2022, 112): umesto da sociologija, kao do sada, književnost (u najboljem slučaju) tretira kao izvor uvida i podataka koji se moraju „prevesti” u sociološki diskurs, društvenoj nauci se odriče apriorna prednost a književnosti se priznaje status samostalne i jednako vredne forme proizvodnje znanja o društvenom svetu.¹² Štaviše, književnost je, zahvaljujući svojim estetskim aspektima, „kadra da posreduje tekstore društvenog života koje sociologija teško da može da uhvati” (Váňa 2022, 113).

Dok je kulturalizam Aleksanderove škole zasnovan na semiologiji, poznom Dirkemu i Gercovoj simboličkoj antropologiji, druga glavna linija tematizacije tekstualnosti vodi iz socijalnog konstrukcionizma. Njegov upliv u sociologiji je najuočljiviji ne u čistoj teoriji već u metodološkim raspravama o kvalitativnim istraživačkim tehnikama. Radikalnije verzije kvalitativističkog stava, čiji je predstavnik, recimo, Norman Denzin (Denzin 1996), dovele su u pitanje nedvosmislenu distinkciju između činjenica i fikcije: sama priroda narativa uslovljava to da izveštavanje o nekom stanju stvari, kako u književnosti ili novinarstvu tako i u društvenoj nauci, mora biti donekle fikcionalno. Diskurs nauke ispunjava drugačije zahteve no književnost i sa čitaocem uspostavlja drugačiji „komunikativni pakt”: „Pouzdanost naučnog teksta je tesno vezana za to da ga čitateljstvo percipira kao da pripada određenom žanru, obeleženom određenom retorikom i specifičnim tropima” (Longo 2015, 99)

Možemo konstatovati da je ovde reč o sociološkom ekvivalentu diskusija koje se u antropologiji odavno vode, makar od *Pisanja kulture* Kliforda i Markusa (Clifford and Marcus 1986) ili Gercovog *Antropolog kao pisac* (Gerc 2010). Međutim, primetno je da su u sociologiji ove ideje ograničene na relativno uzak krug autora i daleko su od intenziteta antropoloških samopreispitivanja. Utoliko bi se moglo polemisati s Longovom tvrdnjom (Longo 2015, 99) da konstrukcionistička koncepcija sociološkog znanja kao vrste retorike „sve više hvata korena počev od kraja osamdesetih godina 20. veka”; jer, sve navedene rasprave se odnose na jedan ograničen segment savremene sociologije i ne zahvataju njen magistralni tok. Jedan od razloga može biti to što je recepcija konstrukcionizma u sociologiji zakomplikovana prisustvom jednog kolosalno značajnog, izvorno sociološkog „konstrukcionizma” Berger-Lukmanove *Društvene konstrukcije stvarnosti*, u kojem se pojam konstrukcije, a naročito njene implikacije po sociološko znanje, sagledavaju bitno drugačije od postmodernističkih relativizacija. Odnos dvaju konstrukcionističkih tokova u sociologiji ostaje složen do danas (Spasić 2019).

¹² Pri tom se, pomalo iznenađujuće, u ovom naglašeno idealističkom okviru rehabilituje Lisjen Goldman (Váňa 2020, 194; Váňa 2022, 115, 131). Nije sigurno da bi se marksista Goldman tome obradovao.

I napokon, literarnost sociologije ne mora počivati na narativu. Endru Ebot se nedavno (Abbott 2016) založio za „lirsku sociologiju”, vid izveštavanja o određenom segmentu društvene stvarnosti u kojem će autor, živim jezikom punim slika i stilskih figura, preneti saznanje o realnosti, ali i svoj subjektivni stav. Tamo gde narativ dijahrono ređa događaje (elemente, varijable) i naznačava uzročne odnose – jer, kaže Ebot, u društvenoj nauci „objašnjenje” nije suprotno „narativu” već je, naprotiv, najčešća njegova manifestacija – lirika sinhrono prikazuje jednu situaciju, jedno stanje stvari, zajedno s emocijom: „Lirsko je pisanje ono čija je osnovna svrha da prenese autorov emocionalni odnos prema određenoj vrsti društvenog trenutka” (Abbott 2016, 93).

Sociologija i književnost imaju sličnu kognitivnu strukturu

Opšti argument ovde glasi da su i sociologija i književnost forme saznavanja (društvenog) sveta i da imaju sličan kognitivni stav. Obe, naime, nastoje da proniknu u stanje stvari na jednom dubljem nivou, prodirući ispod površine pojavnosti. Saznanje je samorazumljiv cilj sociologije, ali i – makar prema Riti Felski – jedna od važnih namena književnosti, koja je sagledavana i kao *rendgen*, čiji zraci prodiru kroz površinu i pokazuju šta je „stvarno” unutra, i kao *svetiljka*, koja jarkom svetlošću obasjava ono što je dotad ležalo u tami (Felski 2016, 106–110).

Jednu zanimljivu verziju ovog argumenta izlaže francuski sociolog Bernar Lair (Bernard Lahire) i to u jednom neočekivanom kontekstu – u svojoj interpretaciji Franca Kafke, tog, naizgled, izrazito „nesociološkog” pisca (Lahire 2010). Kafku, naprotiv, Lair prikazuje kao neku vrstu sociologa, na književni način. Pri tom, kongruencija ima sasvim drugu narav od one koju smo konstatovali kod realističkih romana 19. veka, gde je posredi bilo poklapanje u sadržaju, a razlikuje se i od formalne tekstualne sličnosti razmotrene pod prethodnom tačkom, kao i od Lukačevog (Lukacs 1986) čitanja Kafke kao oličenja moderne kapitalističke alijenacije. Ovde paralela ide linijom kognitivnog nastrojenja. Prema Lairovom tumačenju, Kafka smisao književnosti vidi u tome da razotkriva „istinu” – da razara samoočiglednost, razvejava čaroliju, postavlja pitanja tamo gde su svi, zarobljeni rutinom svakodnevice, navikli da ih ne postavljaju. Svojim stavom „permanentnog čuđenja” Kafka je u stanju da, poput sociologa, pronikne u „arbitrarnost, pa i artificijelnost ... društvenog sveta, njegov konstruisani, konvencionalni, simbolički aspekt koji se drži na okupu isključivo zahvaljujući verovanjima i iluzijama koje nameću autoriteti ... i u *isti mah* u njegovu težinu, njegovu masivnu prisutnost koja pritiska pojedince” (Lahire 2010, 503).

Drugu, još neobičniju varijantu kognitivne paralele između književnosti i sociologije nalazimo kod, takođe, francuskog sociologa Lika Boltanskog u njegovoj knjizi *Zagonetke i zavere*¹³ (Boltanski 2012). U njegovom fokusu nije

¹³ Širi osvrt (Spasić 2015).

književnost uopšte već dva specifična žanra – detektivski i špijunski roman, koji nastaju, po Boltanskom ne slučajno, u isto vreme kada i sociologija (i psihijatrijski konstrukt paranoje kao duševnog poremećaja, što je treći element trojstva razmatranog u ovoj neobičnoj analizi). Svima ovim duhovnim tvorevinama zajednička je problematizacija realnosti, jer se one, svaka na svoj način, pitaju „gde se realnost nalazi, šta je drži na okupu i kojim argumentativnim strukturama i sistemima dokazivanja raspoložemo da pripišemo verodostojnost jednoj slici realnosti, umesto neke druge” (Boltanski 2012, 69–70). I u sociologiji kao i u ovoj žanrovskoj prozi zaplet započinje nekim neobjašnjivim događajem, „enigmom”; on se podvrgava istrazi/istraživanju, pokreće se mehanizam „otkrića” i dopire do pravog uzroka, uz pomoć superiorne inteligencije detektiva/sociologa. No, enigma se može pojaviti kao problematična jedino pod uslovom da postoji neki samorazumljivi fon realnosti u odnosu na koji ona predstavlja odstupanje, a to tvori još jednu zajedničku crtu. Naime, i sociologija i žanrovska književnost nastaju u drugoj polovini 19. veka, zajedno s modernim društvom (i modernim *poimanjem* društva) u konsolidovanoj državi-naciji, u kojem prvi put u istoriji postaje moguće sagledavati čovekovo okruženje kao „organizovanu celinu, koja ima osobenu logiku i sledi zakone koji su joj svojstveni, nezavisno od motiva i volje bilo kog pojedinca uzetog zasebno” (Boltanski 2012, 31). Najzad, sličnost sa špijunima i detektivima nije za sociologiju samo neprijatan kuriozitet; sistematska, metoda sumnja sociologije u zvaničnu realnost, u ono što je „dato”, pruža osnovu za njenu kritičku oštricu, što je pak važan izvor njene legitimnosti kao intelektualnog poduhvata.

Saznajne sličnosti sociologije i književnosti mogu se, međutim, poimati i na jedan opštiji način, koji nije vezan za konkretne žanrove i idiosinkratične interpretacije. Tačka spoja je, ponovo, kategorija narativa. Obe se, da podsetimo na diskusiju iznetu kod dimenzije 1), bave istom, narativno osmišljenom i jedino narativno i osmislivom ljudskom realnošću. Džon Hol, na primer, detaljno obrađuje naraciju kao jednu od četiri osnovne “kulture istraživanja” u društvenoj nauci (Hall 1999, 72-103). Prema Hauardu Bekeru, takođe, književnost može biti važan izvor socioloških uvida, u nečemu slabiji a u nečemu i bolji od sociologije, što pokazuje na primerima pisaca kao što su Džejn Ostin, Žorž Perek ili Dž.B.Šo (Becker 2007).

Književnost se, dakle, može shvatiti i kao u nekim pogledima saznajno nadmoćna nad sociologijom.¹⁴ Jedan aspekt je to što književnost pruža uvid u subjektivno, u „glave” aktera, njihove motive i njihovo razumevanje sveta,

¹⁴ Ako nam je do cepidlačenja, ovde pre imamo posla s *razlikom* nego sa *sličnošću* između dve forme stvaranja. Međutim, to u kontekstu naše teme nije bitno, zato što u okviru unutarsocioloških rasprava ukazivanja na sazajnu superiornost književnosti nikad nemaju za svrhu da ovu naprosto veličaju i uzdižu iznad sociologije, već da sociologiju nateraju da je uzme za ozbiljno i od nje nešto nauči.

što društvenim naukama teže ide (Felski 2016, 120–125; Longo 2015, 122). Takođe, puniji je književni uvid u intersubjektivni, zajednički svet u koji su delujući akteri uronjeni a u kojem se radnja odvija: književni likovi nisu apstraktni nosioci uloga, ideje ili principi, već locirani i otelovljeni akteri, a književnost omogućava pogled u, terminologijom Alfreda Šica (Schutz), smisaone sklopove konkretne sredine. Drugo, književnost lakše ispunjava – ponovo šicovski rečeno – postulat hermeneutičke adekvatnosti zato što je bliža svakodnevnoj racionalnosti, odnosno laičkim reprezentacijama društvene stvarnosti, i stoga je verodostojnija (Longo 2015, 28, 36, 127). Najzad, stil i druga estetska sredstva omogućavaju književnosti da izrazi i ono što teorija nije u stanju. To nas vraća na tačku 3), dimenziju tekstualnosti. Tamo smo se već upoznali s Vanjinom kulturalističkom literarnom sociologijom koja podrazumeva upravo takav stav, a nalazimo ga i u više analiza Muzilovog (Robert Musil) romana *Čovek bez osobina* (Harrington 2002; Berger 1984).¹⁵

Zaključak: (ne)željeno srodstvo i prilike za učenje

Zaključujemo da postoje mnogostruke niti koje sociologiju vezuju za književnost. Ali, kao što je već više puta rečeno, toj bliskosti se ne raduje svako. Bivalo je, tokom istorije sociologije kao naučne i nastavne discipline, mnogo pokušaja da se ove spona prekinu i sociologija, jednom za svagda, učini „pravom naukom“. Najnoviji takav pokušaj ujedno je i dosad najsofisticiraniji. Reč je o koncepciji „analitičke sociologije“, koja tokom poslednjih dvadesetak godina rapidno stiče sve širi krug pristalica (Demeulenaere 2011; Janković 2019). Osnovna ideja je da se sociologija mora usredsrediti na identifikaciju i rekonstrukciju *mehanizama* kojima određene konstelacije uzroka redovno dovode do (relativno predvidljivih, a u svakom slučaju objašnjivih) ishoda. Terminologija mehanizma, i epistemološka logika koja stoji iza nje, temeljno se protive logici pripovedanja i dešifrovanja simboličkih struktura. Doduše, istaknuti zagovornici analitičke sociologije insistiraju da je simbolička dimenzija društvenog važna i da je treba ugraditi u konstrukciju mehanizama, samo što se najpre mora prevesti u analitički jezik – odnosno, iz perspektive interpretativista, lišiti svega onoga što je čini nezamenljivom. Analitička sociologija je izričito mikroutemeljena i polazi od delovanja pojedinaca, što znači da tu nema mesta za kategorije kao što su kulturni kodovi, strukture značenja i horizonti razumevanja, sve po defi-

¹⁵ Harrington tako, piše da Muzil nije samo pisac nego i „uzorni društveni teoretičar“ (Harrington 2002, 60), koji je u stanju da upotrebom književnih sredstava predoči „osobeni misaoni stil o društvenim uslovima, pokretima, ideologijama i protivrečnim identitetima modernosti koje se ne bi mogao izraziti apstraktnim diskurzivnim jezikom društvene nauke“.

niciji inter- i nadsubjektivne; zasniva se na tekovinama kvantitativne društvene nauke, teorije racionalnog izbora i bihevioralne psihologije; i naširoko se služi matematizacijom i digitalizacijom.

Međutim, i pozitivistički stav analitičara može se shvatiti kao jedan potez u igri samopotvrđivanja, u nadmetnju oko ispravnosti sopstvenog viđenja sociologije, koja se bez prestanka vodi – hteli to pojedinačni učesnici ili ne – među zastupnicima različitih socioloških orijentacija. Jer, kao što kažu Rid i Aleksander, društvena nauka, kad saopštavajući svoje rezultate izlazi pred javnost, što znači onog trenutka kad napusti naučnikovu radnu sobu, ne može izbeći da bude jedna vrsta izvedbe, performativnog iznošenja pretenzija na istinitost, koja u svojoj uspešnosti zavisi od čitavog niza kontekstualnih činilaca (Rid i Aleksander 2009). Naučni rad je i sâm značenjem prožet proizvod koji mora da interpretativno rezonira s izvornim društvenim svetom o kojem govori – to je pominjani „postulat adekvatnosti” – ali, na drugoj strani, i sa svojim primaocima, bilo čitaocima ili slušaocima.

Sociologija se, dakle, neizbežno sastoji od ove ili one vrste „priča”. To što se ona, zajedno s drugim društvenim naukama, zasniva – poput književnosti – na jezičkoj komunikaciji, povlači mnoge probleme i uslovljenosti koji će uticati na to da li će ona pogoditi cilj, to jest, da li će biti zaista pročitana, shvaćena i prihvaćena, a što je takođe sudbinski vezuju za književnost. Tu svoj udeo imaju, recimo, i svojstva publike, koja je u manjoj ili većoj meri sposobna da značenja iščita, da poruku prihvati i dekodira; okolnosti proizvodnje, distribucije i recepcije, uključujući i one materijalne, logističke i organizacione – sve ono čime se, kada je o književnosti reč, detaljno bavila i bavi sociologija književnosti; zatim, stil, prohodnost, prijemčivost, uverljivost, adekvatnost načina izlaganja – karakteristike kojima smo se bavili pod trećom dimenzijom povezanosti dveju discipline. Ali, tu je i nekoliko drugih relevantnih faktora.

Jedna bitna grupa njih tiče se problema koje povlači globalizacija tržišta nauke i naučnih radova, koji su u mnogo čemu uporedivi s preprekama na koje nailaze „male” književnosti da se probiju u svetskim okvirima, strukturisanim odnosima naglašene nejednakosti (Casanova 2007; Bielsa 2011; Heilbron 1999). Tu je uključen i problem prevođenja: koja sociološka dela se u određenoj naučnoj sredini prevode sa stranih jezika, šta ili ko o tome odlučuje, i šta se pri tom dobija a šta gubi? Radovi koji se objavljuju na engleskom i kod angloameričkih izdavača apriorno su daleko najčitaniji, najcitiraniji i najuticajni; da li to znači da su oni doista toliko *bolji* od svih ostalih? Engleski jezik nije svakome jednako dostupan i već ta prosta činjenica stvara jednu početnu a fundamentalnu nejednakost šansi. Stoga odluka na kojem jeziku ćemo se (sociološki) izražavati jeste teška, jer se može reći da važi pravilo „objavljuj lokalno, nestani globalno; ili obrnuto”, kako je to opisao libanski sociolog Sari Hanafi (Hanafi 2011; Spa-

sić 2021). Ako istrajavamo na maternjem jeziku, naš rad najverovatnije nikada neće biti prepoznat izvan uskih nacionalnih granica. Ako pak odustanemo od pisanja na maternjem, u perspektivi se javlja opasnost da se celokupni naučni vokabular i pojmovna aparatura na našem jeziku s vremenom izgube, a bez njih jedna sredina nema mogućnost da inkorporira uvide društvene nauke u kolektivnu samorefleksiju i demokratski dijalog. Štaviše, na taj način – jednim paradoksom koji dvoje autora nazivaju „sindromom 'kvake 22' kod poslenika društvenih nauka na poluperiferiji” (Blagojević and Yair 2010) – smanjujemo i svoje šanse upravo na međunarodnom tržištu ideja, budući da se udaljavamo od konteksta koji najbolje poznajemo i kojim se niko drugi neće baviti, a čije proučavanje bi nam moglo dati priliku za postizanje nekih globalno interesantnih saznavnih proboja. Književnost sve ovo zna unapred i računa s time: književnik zna da će pisati na jednom jeziku, najčešće maternjem, i da će to imati određene posledice. Sociolozi pak velikim delom nisu svesni ovog aspekta i neretko se zanose fantazijama o univerzalnoj i neposredovanoj komunikabilnosti i o dobro naštelovanom sistemu svetske nauke u kojem, navodno, „ono najbolje uvek dođe do izražaja”.

U ovom radu, osvetljavajući različite dimenzije bliskosti sociologije s književnošću, nisam imala nameru da dve forme stvaralaštva međusobno stopim. Cilj nije približavanje po svaku cenu, uklanjanje granice, nego samo promišljanje granice. Ako posle analize i ostanemo s nizom nesvodivih, „otpornih” tačaka distingviranja – što je stanovište koje i sama zastupam, slažući se, u osnovi, s Lepenisovom karakterizacijom „treće kulture” – dosledniji i samosvesniji dijalog s književnošću može sociologiji pomoći da, jednostavno, bude bolja. To bi podrazumevalo da sociološki mejnstrim manje beži od humanistike i književnosti, da rasvetljavanje spona s njima ne bude samo stvar kvalitativističkih enklava i ostalih čudaka, te da se pokrene šira a radikalnija samorefleksija o tome šta je to što sociologiju čini i daje joj smisao, a šta je to, na drugoj strani, bez čega nikako ne može. Sociologija jeste navikla da sebe dovodi u pitanje i postavlja dijagnozu sopstvene krize (pa i propasti); međutim, uopšte nije navikla da se udubljuje u niz pitanja koja direktno proističu iz književnog srodstva, kao što su: koliko duboko je zavisna od tehnike pisanja; u kojoj meri su objektivnost i vrednosna neutralnost takođe posledica određene retoričke igre, ili „komunikativnog pakta”; koliko je pitanje publike – kome se sociologija obraća, kome je namenjena – bitno za ono što će se u njenim izveštajima naći; koliko bi joj otvaranje prema umetnosti pomoglo da nađe svoje mesto u svetu koji se menja. Nastojala sam da pokažem kako bi se, priznavanjem ovog srodstva i proširivanjem konverzacije, sociologiji otvorili putevi ka jednom potpunijem, fleksibilnijem i današnjici primerenijem poimanju sebe same i svoje profesionalne prakse.

Reference

- Abbott, Andrew. 2001. *Chaos of Disciplines*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew. 2016. *Processual Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Alexander, Jeffrey. (1988) 1999. „Središnji značaj klasika”. U *Tekst i kontekst*, uredio Aljoša Mimica, 281-329. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Alexander, Jeffrey. 2003. *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Avramović, Zoran. 2008. *Sociologija i književnost*. Beograd: Raška škola.
- Becker, Howard. 1982. *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.
- Becker, Howard. 2007. *Telling about Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berger, Peter. 1984. „Robert Musil and the salvage of the self”. *Partisan Review* 51-52 (4-1): 638-650.
- Bielsa, Esperanza 2011. „Some remarks on the sociology of translation: A reflection on the global production and circulation of sociological works”. *European Journal of Social Theory* 14 (2): 199–215. <https://doi.org/10.1177/136843101140346>
- Birešev, Ana 2007. „Polje književne proizvodnje: sociološki imperijalizam ili estetizacija sociologije?” *Filozofija i društvo* 18 (1): 177–211. <https://doi.org/10.2298/FID0732177B>
- Blagojević, Marina and Gad Yair. 2010. „The Catch 22 syndrome of social scientists in the semiperiphery: Exploratory sociological observations”. *Sociologija* 52 (4): 337–358. <https://doi.org/10.2298/SOC1004337B>
- Boltanski, Luc. 2012. *Énigmes et complots. Une enquête à propos d'enquêtes*. Paris: Gallimard.
- Bourdieu, Pierre. 1997. *Méditations pascaliennes*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, Pierre. (1992) 2003. *Pravila umetnosti: geneza i struktura polja književnosti*. Novi Sad: Svetovi.
- Bourdieu, Pierre. 2003a. „Participant Objectivation”. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 9 (2): 281-294. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.00150>
- Bourdieu, Pierre and Gunter Grass. 1999. „The 'progressive' restoration”. *New Left Review* 14 (March-April 2002). <https://newleftreview.org/issues/ii14/articles/pierre-bourdieu-gunter-grass-the-progressive-restoration>
- Burawoy, Michael. 2005. „For public sociology”. *American Sociological Review* 70 (1): 4-28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102>
- Casanova, Pascale. (1999) 2007. *The World Republic of Letters*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Clifford, James and George E. Marcus (eds). 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Collins, Patricia Hill. 2019. *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham and London: Duke University Press.
- Demeulenaere, Pierre (ed). 2011. *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dromi, Shai and Eva Illouz. 2010. „Recovering Morality: Pragmatic Sociology and Literary Studies”. *New Literary History* 41 (2): 351-369. <https://doi.org/10.1353/nlh.2010.0004>

- Escarpit, Robert. (1958) 1970. *Sociologija književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Felski, Rita. 2016. *Namjene književnosti*. Prev. V.Cvetković Sever. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Gerc, Kliford. (1988) 2010. *Antropolog kao pisac*. Beograd: XX vek.
- Goldmann, Lucien. (1964) 1967. *Za sociologiju romana*. Beograd: Kultura.
- Goldmann, Lucien. 1962. *Dijalektička istraživanja*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hall, John R. 1999. *Cultures of Inquiry: From Epistemology to Discourse in Sociohistorical Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanafi, Sari. 2011. „University systems in the Arab East: Publish globally and perish locally vs publish locally and perish globally”. *Current Sociology* 59 (3): 291–309. <https://doi.org/10.1177/0011392111400782>
- Harrington, Austin. 2002. „Robert Musil and classical sociology”. *Journal of Classical Sociology* 2 (1): 59–76. <https://doi.org/10.1177/1468795X02002001683>
- Hauser, Arnold. (1974) 1986. *Sociologija umjetnosti 1-2*. Zagreb: Školska knjiga.
- Heilbron, Johan. 1999. “Towards a Sociology of Translation: Book Translations as a Cultural World System.” *European Journal of Social Theory* 2 (4): 429–44. <https://doi.org/10.1177/136843199002004002>
- Heinich, Nathalie. 2000. *Être écrivain. Création et identité*. Paris: La Découverte.
- Heinich, Nathalie. (2005) 2023. *Umetnička elita: Izvršnost i posebnost u demokratiji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Janković, Stefan. 2019. „Sociološko polje, fraktalne distinkcije i moral: o povoju analitičke sociologije”. *Sociologija* 61 (1): 5-31. <https://doi.org/10.2298/SOC1901005J>
- Knöchelmann, Marcel, and Cornelia Schendzielorz. 2022. “Writing in the Sciences: Scientists as Writers, Scientific Writing, and the Persuasive Story.” SocArXiv. April 13. <https://doi.org/10.31235/osf.io/fmcsp>.
- Knöchelmann, Marcel. 2024. “Cultural Intermediation and Civil Society: Towards a Hermeneutically Strong Conception”. *Cultural Sociology* online first <https://doi.org/10.1177/17499755241228891>
- Lahire, Bernard. 2006. *La condition littéraire: La double vie des écrivains*. Paris: La découverte.
- Lahire, Bernard. 2010. *Franz Kafka. Éléments pour une théorie de la création littéraire*. Paris: La Découverte.
- Latour, Bruno. (1998) 2006. *Paris: Invisible City*. (Translated from Bruno Latour. and Emilie Hermant (1998). Paris ville invisible. Paris: La Découverte-Les Empêcheurs de penser en rond.) https://web.archive.org/web/20180422085105id_/http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/downloads/viii_paris-city-gb.pdf. Pristupljeno 13.9.2024.
- Lepenies, Wolf. (1985) 1992. *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Longo, Mariano. 2015. *Fiction and Social Reality: Literature and Narrative as Sociological Resource*. Farnham: Ashgate
- Lukács, György. 1989. *Roman i povijesna zbilja*. Priredili H.Burger i V.Mikecin. Zagreb: Globus.
- Milenković, Pavle. 2013. *Uvod u sociologiju srpskog nadrealizma*. Novi Sad: Mediterranean Publishing.

- Moretti, Franco. 1998. *Atlas of the European Novel 1800-1900*. London and New York: Verso.
- Moretti, Franco. 2005. *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*. London and New York: Verso.
- Pasco, Allan H. 2016. *Balzac, Literary Sociologist*. Palgrave Macmillan.
- Petrović, Sreten (ur.) 1990. *Sociologija književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Reed, Isaac and Jeffrey Alexander. 2009. „Social Science as Reading and Performance: A Cultural-Sociological Understanding of Epistemology”. *European Journal of Social Theory* 12(1): 21–41. <https://doi.org/10.1177/1368431008099648>
- Resanović, Milica. 2023. „Simboličke granice i borbe u polju književne proizvodnje u Srbiji danas”. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Ricoeur, Paul. 1973. „The Model of the Text: Meaningful Action Considered as a Text”. *New Literary History* 5 (1): 91-117. <https://doi.org/10.2307/468410>
- Ricoeur, Paul. 1993. *Vreme i priča*, t.1. Sremski Karlovci: IK Zorana Stojanovića.
- Sapiro, Gisèle. 2003. „The Literary Field between the State and the Market.” *Poetics* 31 (5–6): 441–61. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2003.09.001>
- Sapiro, Gisèle (ed.) 2008. *Translatio. Le Marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*. Paris: CNRS Editions.
- Sapiro, Gisèle. (2014) 2023. *The Sociology of Literature*. Stanford: Stanford University Press.
- Savić, Dalibor. 2021. „Uspom performativnih društvenih nauka: ka novim formama prak-sisa”. *Društvo i politika* 2 (2): 211-231. <https://doi.org/10.7251/FPNDP2102211S>
- Smith, Philip. 2005. *Why War? The Cultural Logic of Iraq, the Gulf War, and Suez*. Chicago: University of Chicago Press.
- Snou, Čarls. 1971. *Dve kulture*. Prev. A.I.Spasić. Beograd: NU Braća Stamenković.
- Spasić, Ivana. 2012. „Elementi jedne sociologije prevodjenja”. *Treći program* 155/156: 9–29.
- Spasić, Ivana. 2015. „O detektivima, špijunima i sociolozima: prikaz knjige Luc Boltanski, *Mysteries and Conspiracies*”. *Sociologija* 57 (3): 531-537.
- Spasić, Ivana. 2019. „Društvena konstrukcija stvarnosti i konstrukcionizam: nesporez-kum koji to (možda) nije”. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 67 (1): 15–32. <https://doi.org/10.2298/GEI1901015S>
- Spasić, Ivana. 2021. „Lociranost znanja: novije kritike slepih mrlja društvene teorije”. U *Feminizam, aktivizam, politike: proizvodnja znanja na poluperiferiji*. Zbornik ra-dova u čast Marine Blagojević Hughson, uredile Sanja Čopić i Zorana Antonijević, 89-118. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Váňa, Jan. 2020. „Theorizing the Social Through Literary Fiction: For a New Sociology of Literature”. *Cultural Sociology* 14 (2) 180–200. <https://doi.org/10.1177/1749975520922469>
- Váňa, Jan. 2022. „The Sociological Truth of Fiction: The Aesthetic Structure of a Novel and the Iconic Experience of Reading”. U *The Cultural Sociology of Reading*, uredila Maria A. Thumala Olave, 111-139. Cham: Palgrave Macmillan https://dx.doi.org/10.1007/978-3-031-13227-8_5.

Ivana Spasić

Department of Sociology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
ispasic@f.bg.ac.rs

Sociology and Literature: Notes on an Ambivalent Affinity

The paper begins with Wolf Lepenies' idea of sociology as a "third culture", positioned between science and the humanities. Lepenies argues that sociology arose in the 19th century in the context of a bitter rivalry with literature, as both contestants sought to become the principal guide in helping humanity find its way in the new, modern society ushered in by political and industrial revolutions of the late 18th and early 19th centuries. This competition forced sociology to seek legitimacy at the opposite side by borrowing epistemological principles from natural science, which eventually resulted in sociology's irremediably "middle" position, which has defined it ever since. The paper focuses on one side of the triangle only, i.e. the relation of sociology to literature, and reviews four possible ways in which the affinity between the two has been construed in sociology's self-reflection and professional practice. 1) One is based on the recognition of similarities in contents, arguing that both speak of essentially the same subject matter – individuals, families and their destinies within society, conveyed through narrative. Here, the 19th century novel is particularly pertinent, with writers such as Balzac, Zola, and Flaubert leading the way. 2) The second form of affinity points to the similarly privileged social position of both disciplines, and the concomitant responsibility that is ascribed to each in redressing social wrongs and changing the social world for the better. Bourdieu's conceptualization of the issue is discussed as the most fruitful. 3) Third, the category of "writing" connects them as two different forms of textual production, with both being subject to comparable requirements of style, genre, and rhetoric. Within contemporary sociology, Jeffrey Alexander's cultural sociology and social constructionism refracted through sociology's methodological legacy of qualitative analysis are taken as representative in understanding of sociology as close to literary production. 4) The most abstract conceptualization of similarities locates them at the level of cognitive structures, with both literature and sociology seeking to uncover deeper truths hidden under the screen of self-evident conventions and routines of everyday life. Here, the examples are provided by Lahire's interpretation of Kafka and Boltanski's argument about parallels between sociology and detective and spy novels, as well as by more general discussions of literature's stylistic devices that sometimes give it an advantage in capturing aspects of social reality. In conclusion, it is argued that sociology remains a "third culture" and that a closer and more open-minded reflection on

its affinity with literature could help revitalize its potentials in the contemporary context.

Keywords: sociology as a science, sociology of literature, narrative, interpretation, disciplinary self-reflection

Sociologie et littérature: notes sur une parenté ambivalente

En partant d'un large cadre d'autocompréhension de la sociologie comme science, dans ce travail est débattue la question de la parenté de la sociologie avec la littérature, de la manière dont elle se manifeste dans des pratiques disciplinaires et l'autoréflexion, depuis la création de la discipline jusqu'à nos jours. Sont reconnues quatre principales manières d'établissement des liens: 1) par leur objet: la littérature aussi bien que la sociologie s'intéressent à la condition de l'homme dans des circonstances sociales; 2) par leur place et leur rôle dans la société: les deux sont des pratiques intellectuelles qui se déroulent dans des sections privilégiées de l'espace social et portent une responsabilité sociale particulière; 3) à travers la catégorie de « l'écriture »: les produits sociologiques ont aussi la forme d'un texte et le caractère d'une œuvre de (co)auteur; 4) par la structure cognitive: la sociologie comme la littérature aspirent à pénétrer à travers la couche superficielle des banalités quotidiennes jusqu'aux observations plus approfondies. Chacune de ces formes est présentée brièvement de manière critique et sont ensuite tirées les conséquences pour le positionnement métathéorique et métaméthodologique de la sociologie. Dans la conclusion est exposée la position selon laquelle la sociologie, comme une science placée entre les cultures littéraire et scientifique, a besoin de prendre conscience dans une plus grande mesure de sa parenté multiple avec la littérature et qu'un examen conséquent de ce lien peut l'aider à se revitaliser.

Mots clés: sociologie comme science, sociologie de la littérature, récit, interprétation, autoréflexion disciplinaire

Primljeno / Received: 19.06.2024

Prihvaćeno / Accepted for publication: 09.10.2024